

УДК 94:[070+81'272] (477)"1920"

К. В. Шпакович

МОВНА ПОЛІТИКА В УСРР ТА УКРАЇНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОГО АПАРАТУ НА СТОРІНКАХ ХАРКІВСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ 1920-х РОКІВ

У статті розглядається процес розвитку політики українізації та її вплив на державний апарат на підставі матеріалів періодики Харкова 1920-х років. Також розкрито роль і місце харківських видань, які систематично висвітлювали матеріали про певні зміни в мовній політиці, пов'язані, насамперед, із українізацією державних органів і установ. Висвітлюються проблеми впровадження української мови у діловодстві та спілкуванні серед державних службовців, подається інформація про запровадження практичних курсів.

Ключові слова: харківська преса, газетна періодика, мовна політика, українізація державного апарату.

Українська мова, яка набула державного значення за період національно-визвольних змагань 1917 – 1920 рр., стала мовою школи, преси, побуту, науки та уряду. Активне впровадження рідної мови в усі державні сфери продовжувалося і в час радянської «українізації». Так, у період національного відродження 1920-х рр. особливо широко у харківській періодиці висвітлювався процес розробки основ мовної політики у підрадянській Україні та запровадження української мови в усіх суспільних сферах.

Починаючи з 1920-х рр. було прийнято ряд постанов ВУЦВК УСРР «Про застосування в усіх установах української мови нарівні з великоросійською» від 21 лютого 1920 р., «Про введення української мови в школах і радянських установах» від 21 вересня 1920 р., постанова ЦК КП (б)У «Цілі і завдання українізації» від 6 лютого 1922 р. Це відіграло важливу роль для поширення та розвитку української мови. Втім, важливою постановою ВУЦВК та Раднаркому УСРР від 1 серпня 1923 р. стала постанова «Про заходи забезпечення рівноправності мов і про допомогу розвитку української мови», а також постанова ВУЦВК та Раднаркому УСРР від 30 квітня 1925 р. «Про заходи термінового переведення повної українізації радянського апарату», яка передбачала застосування досить рішучих заходів при переведенні національно-державного апарату на українську мову до 1 січня 1926 р. [1, с. 37-40].

Загалом, цими постановами було визначено переведення державних, місцевих, центральних та наркоматів, районних, окружних, губернських військових комісаріатів та судових органів на українську мову. Нова політика не обмежувалася виконанням цих декретів і здійснювалася у кількох напрямках: залучення українців до партії і надання їм важливих посад у партійному і державному апараті, запровадження української мови у державне управління і партійній діяльності; заохочення розвитку української культури і науки [2, с.15].

Сфера, яку охоплювала радянська «українізація», включала діяльність державно-партійного та громадських апаратів і різні ділянки культури. Для всіх працівників державних установ знання української мови було обов'язковим. Кожен державний службовець повинен був скласти екзамен. Для вивчення української мови існували спеціальні курси. Службовців державного апарату, які не знали української мови, могли звільнити з роботи. На них покладалося не лише завдання вести українською мовою діловодство, але й користуватися нею у розмові з відвідувачами [3, с. 27].

Переломним моментом в справі українізації можна вважати кінець 1925 р., коли Бюро окрпарткому винесло рішучу постанову щодо більш серйозної уваги питанню українізації, як відповідального так і технічного складу працівників партійних, радянських та інших установ. Квітневий пленум окрпарткому підкреслив необхідність поглиблення та проведення українізації. В міських партосередках з семи секретарів міського партосередку, п'ять добре володіли українською мовою, двоє кволо. Щодо володіння українською мовою серед міських парторганізацій, то партійців у Харкові – 256, з них українців 146, росіян 71 та інших 38. Пишуть українською мовою: відмінно – 73, кволо – 107, зовсім не володіють 76. В середньому виступи українською мовою на засіданнях комосередків не перевищує 25 %. Гуртків українською мовою окремо по осередках не існувало й партійці входили в гуртки, які організовували при установах. Міськими партосередками передплачувалися газети «Комуніст» – 74 прим., «Вісти» – 9, «Праця» – 47, журналів – 12. Ця кількість безумовно була недостатня, порівнюючи з загальною кількістю партійців в осередках міської парторганізації [4, с. 82-83].

На сторінках харківської преси надзвичайно широко подавалася інформація про практичні курси, видання граматики та читання лекцій з української мови. Втім, у зв'язку з постановою, харківська газетна преса наголошувала, що українізація – це не лише вивчення української мови, а й справа побуту, культури та історії України. Так, зі шпальт харківської преси комісіям з вивчення української мови пропонувалося організувати «Товариство сприяння української культури» для культурного розвитку та поширення української мови серед населення [5].

Типовими для харківської преси були рубрики «Курси з ліквідації української неписьменності», «Курси української мови», які згодом змінилися на «Курси з українознавства». В харківській газеті «Вісти ВУЦВК» друкувалося оголошення: «У Харкові починають працювати державні курси української мови і українознавства для підвищення знань співробітників установ. Курси триватимуть 3 – 5 місяців. 15 місць на курсах будуть безкоштовними, інші платні» [6].

Харківська преса містила публікації, які мали на меті привернути увагу до проблеми впровадження української мови. Зокрема, в одній з харківських статей підіймалося це питання: «Мова – засіб об'єднання трудящих, і в першу чергу об'єднання основного населення зі своєю робітничо-селянською владою. Коли селянин приходить до радянської установи і чує не свою рідну мову, то це не наближує його до радянської установи. Ми змусимо вивчити українську мову групу руських службовців, що проводять керівну роботу. Вивчення української мови має мету: щоб радянський уряд не відривався від основної маси населення» [7].

Надзвичайно важливу роль в успішній українізації державного апарату, харківська преса надавала викладачам української мови. Курси українознавства, на яких викладалася не тільки українська мова, а й елементи українознавства (історія української культури, історія революційного руху, історія літератури, економіка та географія України та ін.) повинні були проводити лектори, які пройшли перевірку. Загалом, харківська преса відзначала, що українську мову здебільшого викладають галичани, які опинилися на території УСРР та категорія осіб, які знають українську мову, адже вирости в селі та багато читали, але науково ніколи її не вивчали. Також є категорія «літераторів» та інтелігентів. Втім, ці категорії також не мають наукового студіювання української мови. До найкращого типу лектора української мови, столична преса надавала вчителям трудшкіл, профшкіл та студентам педагогічних ВУЗів. Загалом, справа з лекторами української мови та літератури знаходиться в гарному стані і вже має позитивні результати [8].

Столична преса визнавала, що питання службової мови – серйозне питання. Перехід радянських установ України на українську мову збагачує її новими різними словами [9]. В 1924 р. газетна преса зазначала, що «українізація національно-державного апарату відбувається вкрай складно. Співробітники установ, які не знали українську мову, так і не вивчили. Курси відвідували рідко, вживають «дивовижний жаргон». Преса визнавала, що українізація державного апарату закінчиться ще не скоро [10].

Найскладніше українізація відбувалася в органах судової влади, особливо складним був перехід на українську літературну мову офіційних документів та листування. Наприклад, зі 160 працівників губерньського суду Харкова лише 10 писали українською літературною мовою [11].

Кампанія радянської українізації була важливим елементом у формуванні української держави. Найбільшого розмаху вона досягла у 1925 р., коли було прийнято постанову про заходи з термінового проведення українізації радянського апарату та обов'язкове використання української мови в усіх державних установах. Кінцевим терміном переходу діловодства громадських організацій на українську мову, а також підтримання зв'язків з місцевим українським населенням та місцевими українськими органами було оголошено 1 січня 1926 р. [12]. Для здійснення резолюції пленуму ЦК КП(б)У, Політбюро ЦК КП(б)У визначив заходи українізації, а саме висунення на керівну роботу українців, організація курсів української мови, українізацію ЛКСМУ та засобів друку [13].

Трапляються в харківських часописах заклики щодо завершення українізації до 1 січня 1926 р.: «Вся радянська суспільність повинна напружити сили, щоб українізація у встановлений термін було завершено» [14].

Харківська газетна преса повідомляла читачів про хід українізації національно-державного апарату. Так, наголошувалося, що питання мови має деякі перешкоди, серед яких організація курсів української мови. Зазначалося, що в окружних містах працівники української мови не навчаються. Навіть інспектори освіти в більшості української мови не знають та не вчать її. Ще однією перешкодою до вивчення української мови є брак літератури, не видано читанки зі зразкових літературних творів. Складно стоїть справа з викладанням у школах та профшколах української мови. У зв'язку з мовною ситуацією, харківська преса чітко визначила план дій у реалізації цього питання: переведення на українську мову діловодства; обов'язкове знання української мови відповідальних працівників державних та громадських установ; видання класиків та обов'язковість придбання літератури українською мовою; зменшення терміну українізації профшкіл та негайна українізація педкурсів; контроль над здійсненням вказаних заходів доручити Наркомосу [15].

В 1925 р. на Народний комісаріат Робітничо-селянської інспекції (НК РСІ) декретом ВУЦВК було покладено обов'язок слідкувати за виконанням постанов уряду про українізацію державного апарату, вимагаючи від усіх наркоматів та центральних установ негайного переходу окремих відділів на українську мову та перевірку службовців щодо українізації [16].

В 1925 р. на шпальтах столичної преси порушено проблему з українізації національно-державного апарату. Хоча українська мова повільно, але стає мовою загального вжитку, а організаційна форма українізації – це короткотермінові курси, які мають дати максимальний ефект. Втім, курси української мови перетворилися на курси граматики української мови і не давали позитивних результатів. Автор статті зазначав: «Очевидно, що потрібна пильна увага з боку керуючих органів» [17]. Цікавою є харківська кореспонденція, в якій відзначалося, що майже всі столичні установи перевели діловодство на українську мову. Але, виявлено, що часто переводилося старе російське на українську мову. Ця популяризація полягала в тому, що в російському слові замінювалася лише буква «о» на «і» і робилося українське закінчення. Аби не дискредитувати мову, харківська преса пропонувала вивчати українську фразеологію: «... тоді відчуватимуть дух української мови в практичній роботі». Також всі установи повинні видати українською мовою зразки своїх офіційних паперів, місцеві комісаріати мали поширювати українську щоденну пресу, «...бо це найкращий спосіб засвоєння мови взагалі і збільшення політичних знань зокрема» [18].

Особливу увагу харківська періодика приділяла питанню звільнення службовців за незнання української мови. Так, в січні 1925 р. харківська газетна преса повідомляла про перевірку 26 установ з загальною кількістю 4 тис. службовців. В наслідок перевірки було звільнено сто двадцять співробітників державних установ, у зв'язку з незнанням української мови. Нових співробітників приймали на посаду лише після іспиту

з української мови [19]. А в 1929 р. преса повідомляла читачів, що Окркомісія в справі українізації ухвалила звільнити з посади тридцять вісім службовців місцевих установ за вперте небажання вивчати українську мову, констатовано рецидив української неписьменності. Зважаючи на це, комісія призначала нову перевірку українізації [20].

З наведених даних видно, що в той час, як українізація національно-державного апарату відбувалися складно, харківська газетна преса повідомляла, що складнощі в низовому апараті, на селі та в районі, питання українізації майже не існує. Так, в округових центрах українізацію апарату без труднощів здійснено на 50 %. За статистичними даними комісії по українізації, українську мову засвоїли 35 % службовців державних та господарських установ. Тобто завдання українізації, навіть з формальної сторони, ще не виконане [21].

В 1925 р. зі шпальт харківської газетної преси, секретар ЦК РКП (б) Л. Каганович, стверджував, що однією з важливих умов для українізації національно-державного апарату є «добитися, щоб кожний селянин бачив в апараті близьких собі людей» [22].

В 1926 р. на сторінках харківських газет починають з'являтися матеріали про значні успіхи українізації державного апарату. Повідомлялося, що діловодство усіх наркоматів УСРР українізувався на 85 %. Найуспішніше процес українізації державного апарату відбувався на Полтавщині, Поділлі та Волині. Районний апарат УСРР в більшості округ було українізовано на 95 % завдяки сільським вчителям та українській інтелігенції, яка допомагала проведенню українізації. Представник НК РСІ Калюжний Н. на засіданні Президії ВУЦВК про стан українізації державного апарату УСРР повідомив про низку цікавих цифр: з центральних відомств на перше місце повинні стати НКОсвіти, де 89 % всіх співробітників засвоїли українську мову, далі йдуть НК РСІ, Вища рада народного господарства (ВРНГ), Народний комісаріат земельних справ (НКЗем) [23].

Досить детально в харківській пресі висвітлювалася робота над словником української мови. Повідомлялося, що група фахівців Всеукраїнської академії наук розробляє єдиний правопис української мови та її правила. Так, комісія розробила правопис окремих літер, правопис й нормування флексій, правопис чужих слів, пунктуацію, алфавітний словник чужомовних слів, українську граматичну термінологію та алфавіт [24]. Зі шпальт столичної преси повідомлялося про утворення при Наркомосі Державної Комісії з питань українського правопису. Так, ця справа вимагала систем систематичної та копіткої роботи, особливо з граматичних норм [25].

Помітне місце на сторінках харківських газет займали матеріали про новий український правопис, який набув чинності у 1929 р. окружна комісія українізації віддала окремі години на курсах української мови на студіювання нового правопису. Так, до 1 квітня 1929 р. державні службовці повинні були вивчити новий правопис і скласти іспит [26].

Багато місця відводила харківська преса вивченню української мови на підприємствах. Так, трапляються статті про розповсюдження серед державних установ російсько-українських словників, і наголошується, що українізувати національно-державний апарат лише по словникам не можливо [27].

Зі шпальт харківських видань, ЦК КП (б)У також відзначив значні успіхи у справі українізації державного апарату, особливо в галузі вивчення української мови та переходу на українську мову діловодства, а також пропонувала розробити практичні заходи для збільшення вивчення української мови всіма членами партії [28]. Адже частина радянського апарату, яка добре опанувала українську мову прагнула ознайомитися з українською культурою та вивчати українознавство. У зв'язку з цим ЦК пропонувало розробити заходи для посилення українізації службовцями та підвищення їх якості знань. Втім, є публікації в яких повідомляється, що державні службовці, які отримали посвідчення I категорії (тобто ті, що добре володіють українською мовою) починають забувати мову, тому якість українського листування знижується [29].

Харківська газетна преса повідомила, що перевірка в листопаді 1925 р. співробітників, які прослухали 3-місячні курси української мови не дала результатів. У зв'язку з цим, ЦК українізації радянського апарату при РНК УСРР постановив закінчити перевірку державних установ до 15 січня 1926 р. Також харківська преса нагадувала читачам, що згідно з постановою РНК УСРР від 16 липня 1925 р. підлягають усуненню з посад: ті, хто негативно ставиться до української мови – звільняють з посади та тих, хто не засвоїли українську мову – звільняють з посади на 3 місяці, взявши підписку, що впродовж цього часу вони вивчать українську мову [30].

Згодом, на шпальтах харківських видань з'являються публікації про продовження курсів з вивчення української мови до 1 березня 1926 р. Зокрема, це стосувалося установ, де курси було організовано вчасно, але слухачі не засвоїли українську мову і тому навчання буде проводитися за рахунок службовців [31].

Тогочасна харківська преса містить також постанову про те, щоб кондуктори та контролери трамваїв під час службових обов'язків зверталися до пасажирів українською мовою. Втім, ця постанова не виконувалася [32].

Важливий етап мовної політики пов'язаний з діяльністю наркома освіти УСРР у 192 – 1933 рр. – одного з найвідоміших лідерів українського «націонал-більшовизму» Миколи Скрипника, який виступав активним захисником української культури. Він, твердо обстоюючи власну позицію, проявив надзвичайну активність у ході підготовки та видання українського правопису, який був затверджений постановою Раднаркому УСРР від 4 березня 1928 р. і під назвою «скрипнівського» діяв до 1933 р. [33]. Лише в 1929 р. Наркомос УСРР затвердив проект правопису і став обов'язковим для всіх шкіл та видавництва [34].

В 1927 р. харківська газетна преса детально подавала інформацію про те, що 6 липня 1927 р. Президія ВУЦВК прийняла закон про забезпечення рівноправності мов та про сприяння розвитку української культури. Цим законом приймає на роботу до державних організацій службовців, які не знають українську

мову, а в національно-територіальних одиницях, мови місцевої більшості, не дозволялося. За порушення закону, винних притягалося до карної відповідальності. Співробітників, які не вживали ніяких заходів, щоб вивчити українську мову або мову відповідної місцевої національної більшості, а також тих, що виявляють негативне відношення до українізації, звільняли з роботи в адміністративному порядку без видання вихідної допомоги й без попередження [35].

В 1927 р. на шпальтах харківської преси оголошувалося про курси української мови та українознавства. На державних курсах для 20 – 30 лекторів проводилися семінари з національної політики радянської влади, фізично-економічної характеристики України, історії України, історії українського письменства, українського мистецтва (театр, музика) та системи освіти в УСРР. Ці курси мали на меті систематизувати та збільшити набуті знання [36, с. 5].

Харківська періодика широко подавала інформацію про поліпшення стану українізації національно-державного апарату. На початку 1925 р. державний апарат було українізовано на 20%, в середині 1926 р. на 60 %, а до 1 січня 1927 р. всі установи повинні перейти на українську мову. В складі міськрад на 1925 р. українців було 37, 8%, в 1926 – 1927 р. 43, 8% [37]. Також в харківській газетній пресі подаються дані, що низовий радянський апарат українізувався майже на 100 %. Втім, окружний та губернський апарат відстає і це видно по мові документів та протоколів, які здебільшого українізують українську мову російськими словами [38].

Так, значних успіхів у справі українізації було досягнуто в 20-ті рр. XX ст. завдяки великій увазі ВУЦВК та ЦК КП(б)У. Були створені комісії по українізації, розроблена довготермінова програма вивчення української мови та перебудована видавнича справа. Однак, і харківська преса досить широко пропагувала впровадження української мови в державних органах підрадянської України. Харківська газетна періодика докладно інформувала читачів про досягнення у царині українізації національно-державного апарату. Доволі часто харківська преса містила статті про процес українізації національно-державного апарату та наводила статистику, друкувала позитивні та негативні тенденції процесу, повідомляла про організацію курсів української мови, про стан перевірок державних службовців, переведення на українську мову діловодства та листування. Особливо вражають досягнення українізації: як в доволі короткий проміжок часу, українська мова укорінилася у діловодстві, державному апараті та побуті. Водночас харківська преса зробила значний внесок для вивчення української мови, розширенні сфери її вжитку та пропагуванні.

Джерела та література

1. ЦДАВОВ України. – Ф. 1. – Оп. 4. – Спр. 302. – Арк. 81.
2. Суспільно-політичне життя в Україні в 20 – 30 роках / Кондратюк В. О. [та ін.]. – Львів, 1993, с. 74.
3. Українізація 1920-х – початку 30-х років та інтелігенція : навч. посібник / Д. В. Бачинський. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 176 с.
4. ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 39.
5. Справи українізації. / Солодуб П. // Вісти ВУЦВК. – 1924, 15 липня.
6. Державні курси української мови // Вісти ВУЦВК. – 1926, 6 липня.
7. Дискусії по докладу Українського уряду на II сесії ЦВК СРСР / В. Чубарь // Вісти ВУЦВК. – 1926, 20 квітня.
8. Про лекторів українознавства / Дубняк К. // Вісти ВУЦВК. – 1926, 9 жовтня.
9. Кілька слів про мову. / Вольницький С. // Вісти ВУЦВК. – 1924, 24 липня.
10. Ще кілька слів про мову радустанов // Вісти ВУЦВК. – 1924, 30 липня.
11. ДАХО. – Ф. Р-203. – Оп.1. – Спр.1674. – С.28.
12. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 58. – ст. 24.
13. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 58. – ст. 60.
14. Довершити українізацію. // Вісти ВУЦВК. – 1925, 20 травня.
15. До українізації. / Кобиляцький П. // Вісти ВУЦВК. – 1924, 24 липня.
16. Українізація і НК РСІ / Калюжний Н. // Вісти ВУЦВК. – 1925, 3 червня.
17. Ще про укрмову. / Єгорова Л. // Культура і побут. – 1925, 26 липня.
18. До українізації наших установ / Дністренко В. // Вісти ВУЦВК. – 1924, 22 травня.
19. За незнання української мови // Вісти ВУЦВК. – 1925, 7 лютого.
20. За небажання вивчати українську мову // Комуніст. – 1929, 14 лютого.
21. Українізація // Вісти ВУЦВК. – 1927, 2 серпня.
22. Вісти ВУЦВК. – 1925, 10 листопада.
23. Стан українізації державного апарату // Вісти ВУЦВК. – 1926, 26 лютого.
24. В Наркомосі // Народний учитель. – 1925, 25 серпня.
25. Український правопис / Ганцов В. // Культура і побут. – 1925, 15 листопада.
26. До заведення нового українського правопису // Вісти ВУЦВК. – 1929, 7 березня.
27. Дещо про українізацію та змичку / Шостака П. // Красная связь. – 1924, № 3, с. 14.
28. Про українізацію // Вісти ВУЦВК. – 1926, 24 березня.
29. Стан українізації державного апарату // Вісти ВУЦВК. – 1926, 17 жовтня.
30. Закінчити українізацію / Касьянов С. // Вісти ВУЦВК. – 1926, 9 січня.
31. У центральній комісії в справі українізації радянського апарату // Вісти ВУЦВК. – 1926, 5 лютого.
32. Проти впертого небажання українізуватися треба вживати рішучих заходів // Комуніст. – 1927, 9 липня.
33. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. – К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 398 с. – с. 18.
34. Усталення українського правопису та учительство // Народний учитель. – 1925, 4 грудня.
35. Закон про рівноправність мов на Україні // Вісти ВУЦВК. – 1927, 8 липня.
36. Українознавство. Семінари з українознавства для лекторів / Новоселівський // Культура і побут. – 1927, № 6.
37. В. Л. Питання національної політики і культурного будівництва на X з'їзді КП (б)У // Комуніст. – 1927, 10 грудня.
38. Ужвавити українізацію / Буценко А. // Вісти ВУЦВК. – 1925, 5 квітня.

Шпакович Е. В. Языковая политика в УССР и украинизация национально-государственного аппарата на страницах харьковских периодических изданий 1920-х годов.

В статье рассматривается процесс развития политики украинизации и ее влияние на государственный аппарат на основании материалов харьковской прессы 1920-х годов. Также раскрыта роль и место харьковских изданий, которые систематически освещали материалы о определенных изменениях в языковой политике, связанные прежде всего с украинизацией государственных органов и учреждений. Освещаются проблемы внедрения украинского языка в делопроизводство и общении среди государственных служащих, подается информация о введении практических курсов.

Ключевые слова: харьковская пресса, газетная периодика, языковая политика, украинизация государственного аппарата.

Shpakovich K. V. Language policy in the USSR and ukrainization of the national state apparatus on the pages of Kharkiv periodicals in 1920s.

This article discusses the development of Ukrainization and its influence on the state apparatus on the basis of the content of Kharkiv periodicals 1920s. Also the role and place of Kharkiv publications and under consideration, how systematically material about certain changes in language policy was covered, primarily related to the Ukrainization of bodies and institutions. Problems in the implementation of the Ukrainian language and communication among civil servants, served information about the introduction of practical courses.

Keywords: Kharkiv press, newspaper and periodicals, language policy, Ukrainization of the state apparatus.

УДК: 94(477)"1920/1930"

О. Л. Рябченко

НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС: РАДЯНСЬКІ ІННОВАЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ У 1920–30–ті роки

У статті на основі широкого кола джерел досліджуються питання організації навчального процесу у вищих навчальних закладах України протягом 1920-30-х рр. Охарактеризовано основні радянські інновації, спрямовані на перебудову навчально-методичної роботи, особливості впровадження у навчальний процес бригадно-лабораторного методу аж до його ліквідації, реакцію студентів і професорів на реформи, а також труднощі, які доводилося долати студентам на шляху до здобуття освіти. Зазначено, що революційні форми і методи викладання використовувалися перш за все для зменшення ролі професорів та обмеження їхнього впливу на молодь.

Ключові слова: навчальний процес, студенти, професори, бригадно-лабораторний метод, лекції, успішність, тисячники.

Перші десятиліття радянської влади відомі своїми грандіозними експериментами в усіх сферах життя. Блискавично руйнувалося звичне і традиційне, втрачалися минулі ідеали, система цінностей, а натомість пропонувалися нові перспективи, у тому числі і в царині освіти. Вивчення досвіду функціонування системи вищої освіти протягом 1920–30-х рр. завжди належало до числа пріоритетних напрямків досліджень, науковцями введено у обіг значний масив різноманітних документів і матеріалів, останнім часом проблема осмислюється з нових методологічних позицій. Разом з тим ще залишаються не розпізнаними чимало питань, пов'язаних з «механізмами людських поступків», без вивчення яких ми «неминуче будемо залишатися в полоні надзвичайно схематичних уявлень» [1, с.333]. Тому метою цієї розвідки є не лише аналіз радянських інновацій у навчальному процесі, а й дослідження реакції студентів і викладачів на їх впровадження.

Протягом 1920–30-х рр. ВНЗ України пережили багато різних реформ, що запроваджувалися перманентно і нерідко були досить суперечливими. Поряд із заходами з реорганізації їх структури, влада приділяла значну увагу перебудові навчально-методичної роботи в них. Студентський часопис повідомляв, що Наркомос різко взявся за справу очищення навчальних програм від «всякого мотлоху», тож «старі навчальні плани й програми змінили на нові, викувані у тяжкій боротьбі за революційну методу» [2, с.24].

Навчальні плани передавалися Головпрофосом для обов'язкового виконання всім ВНЗ і супроводжувалися характеристикою предметів, зокрема їх змісту і термінів викладання [3]. Проте, як відзначали сучасники тих подій, «якоїсь стабільної програми не було, вірніше, програм було аж надто багато, предмети вводилися і зникали безслідно протягом одного семестру. Щоб читався новий курс, потрібно було бажання лектора і двох-трьох слухачів» [4, с.69]. Для всіх вишів України на початку 1920-х рр. характерною була предметна система навчання. Суть її полягала у відсутності стабільного поділу студентів на навчальні групи та курси, кожен міг просуватися в навчанні своїми власними темпами, опрацьовуючи ті предмети, які вважав за потрібне, без суворої послідовності їх вивчення та термінів складання [5, с.50]. При цьому встановлювалася мінімальна кількість заліків, які студент мав здати протягом навчального року. Наприклад, у 1922–23 н.р. студентам КПІ першого курсу потрібно було здати сім заліків, старших курсів – дев'ять [6, с.33–34]. А.М. Утевський, наприклад, за перший рік навчання пройшов увесь університетський